

DLA doktori értekezés tézisei

Németh András

A magyarországi tekerősök játékmódjának
összehasonlító vizsgálata

Témavezető: Riskó Kata, PhD

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28-as számú művészet- és művelődéstörténeti besorolású
doktori iskola

Budapest

2024.

I. A kutatás előzményei

A tekerő európai hagyománya közel ezer évre nyúlik vissza, Magyarországon elsőként egy I. Lipót által adományozott nemesi levél címerén tűnt fel. A hangszer első tudományos leírása Bartók Béla tollából származik, aki 1906-ban Csongrád-megyei gyűjtőútja során találkozott Váczi József szentesi parádés kocsissal, akitől több tekerőn játszott dallamot is lejegyzett. Kodály Zoltán *A magyar népzene* című összefoglaló munkájában tett említést a hangszerről, Lajtha László és Dincsér Oszkár pedig a „Pátria” néven ismert népzenei gramofonfelvételek 1939-es tekerős felvételeit követően írt önálló tanulmányukban ismertették a múzeumi gyűjteményben három példányban meglévő hangszert. Írásukban a tekerő európai és magyar történelmével is foglalkoztak, emellett három részletes dallamkottát is közreadtak. Sárosi Bálint *A hangszeres magyar népzene* című munkájában röviden tért csak ki a tekerőre, és véleménye szerint annak nem alakult ki jellemző sajátos repertoárja vagy játékmódja.

Ezek a munkák a magyar népi tekerőzenét egységes hagyományként írták le. Az 1980-as évek elején Hankóczy Gyula elsőként utalt arra, hogy a tekerőjátékosok előadásmódjában következetes sajátosságok figyelhetők meg. Ezt követően Szerényi Béla 1996-os szakdolgozatában a szentesi és csongrádi tekerősök játékát külön-külön is elemezte, azonban vizsgálata leíró jellegű volt, részletes összehasonlító munkába nem fogott. Ennek nyomán 2013-ban írt szakdolgozatomban Papp Rókus kiemelkedő tiszalpäri tekerős játékmódját elemeztem. Doktori értekezésemben arra vállalkoztam, hogy a legfontosabb tekerőjátékosok játékmódját részletes vizsgálatok alá vetem, azokat egymással összehasonlítom, és a körvonalazható stílusokat kimutatom.

II. Források

Munkám alapjául a 20. század tekerős gyűjtései szolgáltak. Bartók Béla Csongrád megyei gyűjtésének kéziratai és az 1939-től egészen az 1980-as évekig rögzített hang- és videófelvételek egyaránt az

elemzéseimhez használt adatok részét képezték. A szentesi és Szentes környéki tekerősök közül Balla István, Kis József, Sipos József és Szenyéri Dániel játékával foglalkoztam, a Tisza túl oldalán élt tekerősök közül pedig elsősorban Bársony Mihály érintve pedig Papp Rókus játékmódját vizsgáltam, és hasonlítottam össze. Ezekhez a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzenei és Néptánc Archívuma, a Magyar Televízió archívuma, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, a Hagyományok Háza Népművelési Intézet Szakmai Házának archívuma és a Hagyományok Háza gondozásában álló magángyűjtemények adták a törzsanyagot.

III. Módszer

Az elemzés érdekében a korábbi kutatók lejegyzéseit is felhasználva egységes szempontrendszert követő kottákat készítettem, majd kiválasztottam az adott játékosra leginkább jellemzőket. Az előadás két elemét vizsgáltam: az egyik a dallam díszítése, a másik a recsegés.

A dallam elemzésénél az ornamensek típusát, helyét és mennyiségét, a recsegésnél a ritmusképet és a dinamikát vettem figyelembe. A díszítetlen dallamváztól való hangszeres eltérések azonosításához és megnevezéséhez Paksa Katalin *A magyar népdal díszítése* című könyvét vettem alapul. A magyar díszítésmód európai tekerős hagyománnyal való kapcsolatának érzékeltetéséhez az ornamenseket párhuzamba állítottam Jean-Baptiste Dupuits *Principes pour toucher de la vièle* című didaktikai kiadványában található tekerős díszítésformákkal.

A recsegés elemzését számítógépes módszerrel végeztem, amely során meghatároztam az egyes recsegtetések között eltelt idők hosszát és azok egyenletességtől való eltérését. A játékmód tudatos elemeinek meghatározására a kompetencia – performancia fogalompárt használtam. Az egyes játékosokra jellemző recsegések képét az elemzés során kapott adatokkal együtt mutattam be, így szemléltetve azok dinamikai különbségét. A játékmód elemzése előtt ismerttettem az adott előadók személyét és a velük készült gyűjtéseket, azok körülményeit. Disszertációmban azon

tekerősök nem szerepeltek, akiknél a gyűjtött anyag minősége az elemzési céloknak nem volt megfelelő.

IV. Eredmények

A hangfelvételek részletes elemzésével az egyes tekerőjátékosok sajátos díszítményeit sikerült azonosítani, azokat egymással összehasonlítani. Igazolást nyert Szerényi Bélának a magyarországi tekerősök területi elkülönülésére vonatkozó korábbi megállapítása, miszerint a Tisza két oldalán élő muzikusok egymáshoz hasonló módon, egymástól viszont eltérően játszottak.

A dallamjáték tekintetében kijelenthető, hogy minden vizsgált tekerősre jellemző díszítmény az átmenőhang, amelyet a különböző tekerősök különböző formában játszottak. A szentesi és Szentes környéki tekerősök fő ékesítő eleme a trilla volt, a Csongrád környékén élők inkább mordenteket, ezzel rokon utókaszerű díszítéseket és körülírásokat használtak.

A recsegés ritmikai eszköztára minden vizsgált tekerős esetében nagyjából megegyező volt. A Tisza szentesi oldalán működő tekerősök ritmikái három

elemben is hasonítottak egymásra: sok nyolcad-tizenhatod daktilust játszottak, csárdásaikban a sorok végén ritkán tartottak szünetet, és friss csárdásaikban a daktilus esztam hangsúlyos nyolcadpárrá alakult át. A Tisza csongrádi oldalán élt tekerősök jóval kisebb arányban használtak daktilusokat, az egyes sorokat diszkrét ritmikai egységként építették fel, azok végén majdnem mindig szünetet tartottak. Ezt a szünetet egy nagyon erőteljes negyed recsegéssel előlegezték meg.

Vizsgálataim rávilágítottak a dél-alföldi tekerőmuzsika kiemelkedő egyéniségeinek játéka között lévő hasonlóságokra és eltérésekre. A közös technikai elemek azonosítása megteremtheti annak lehetőségét, hogy többük játékát egységes stílusokba soroljuk, az eltérések pedig rávilágítanak az egyéni előadói jellegek sokszínűségére.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Állandó formációk:

2010 - Tallabille

2010 - Istvánfi Balázs – Németh András Duo

Fontosabb koncertek:

2025.04.13. Tenores di Bitti – Magyar Zene Háza (Duo)

2025.04.06. Táncháztalálkozó, Dél-alföldi tánctanítás
(Tallabille)

2025.03.11. Mesterek és tanítványok – Hagyományok
Háza

2025.01.05. Újévköszöntő koncert – MŰPA (Duo)

2024.11.06-09. GPDnet Cultural Festival – Doha, Katar
(Duo)

Előadások:

2023-2024. *A magyarországi tekerősök játékmódjának és
repertoárjának összehasonlító elemzése* – ÚNKP
ösztöndíj

2021.07.19. – "A hagyományos esz-klarinét - tekerő
hangszerpáros helyzete a zeneoktatásban" – online
konferencia

2018.11.06. – "Hangszeres zene - hangszer és zene" –
MMA konferencia

2016.01.16. „A burdon zene mai világa” – konferencia

2014.12.13. Bourdon Zenei Konferencia – konferencia